

Keleti bolsevizmus — nyugati bolsevizmus.

Egyik folyóiratunk nemrégiben megint felvetette ezt a még mindig s talán még nagyon sokáig fájdalmasan időszerű kérdést: van-e, lehetséges-e «bolsevista világveszedelem». A szerző, aki néhány évvel ezelőtt végigbarangolta a nem kis mértékben titokzatos szovjetbirodalom földjét s ilykép a rendszer harmadik, ú. n. Sztalin-i formáját közvetlen szemléletből adatott megismernie, határozott igennel felel. A veszély azonban — szerinte — nem ugyanaz nálunk, mint nyugaton. «Mert a bolsevizmus keleteurópai méreg.» «Ne feledjük el — írja — Magyarország másfél századig élt a török uralom alatt szolgaságban, Lengyelországot szétdarabolták, Oroszország a mongol kánok és a cárok igájában nyögött. Nyugaté a szabadság, Keleté a tekintély. Nyugaté az egyéniség és a függetlenség. (Tell Vilmos! Hofer András! Washington György! Žižka! a hollandok szabadságharca a spanyolok elleni harcokban!) Az orosz «szabadsághősök» ezzel szemben csak Pugacsov és Sztenjka Rjāzin, a két rablóvezér.» «Nyugaton is lehet szó minden bizonnyal egy átmeneti bolsevizmusról, de csak nagyon is átmenetileg. A bolsevizmus ott az értelmén, az egyházakon, a szabadságtörökvéseken feltétlenül összemorzsolódnék.» «A kereszténység nyugaton a nagystílű demokratákat termelte ki: Brüning Henriket, Don Sturzot, Seipel Ignácot, Stöckert, Luegert, Marc Sanguiert. Az újabb kor nagy bolsevistái ellenben mind keleti intellektuéllek voltak...» «Míg Oroszországban a bolsevizmus már félemleröltön túl (!) tartja kezében a hatalmat, Németországban a szociáldemokrácia részéről és «maganoldalról» teljes hidegvérrel elfojtották.» «Németországban a legkiméletlenebb bolsevistaüldöző Noske volt, aki pedig szociáldemokrata és volt altiszt!» «Nyugat a szabadságot követeli! Gondoljunk csak Irországra, ahol egy negyedfélmilliónyi nép az egész angol világbirodalom, a világ negyedrésze ellen harcolt...»

Nem azért idéztünk ilyen bőségesen, mintha a szerző sajátos «Kelet-Nyugateurópa»-elméletével akarnánk hadakozni. Hiszen amit mond, abban van bizonyos igazság is. De a tények, melyekre elméletét építi, nem túlszerencsésen választottak. Tudjuk, mennyit érnek az olyan teóriák, melyek történelmi érvek mankójára támaszkodnak. A mult gazdag geológiájában kiki szabadon bányászhat. Felszínre hozhat s tetszése szerint éppen olyan «kinceseket» hozhat felszínre, melyek igazolják feltevéseit; a többieket, a nem megfelelőket, egyszerűen elhallgathatja. Az a szomorú körülmény, hogy Oroszország és Magyarország mongol és török igában «nyögött», a Nyugat pedig nem, aligha tekinthető ennek a Nyugatnak különös érdeméül: hiszen Európa boldogabb felének a «szabadságát» éppen a Kelet «szolgasága» váltotta meg. A cikk pontosan számon tart minden nyugati «szabadsághóst», a Hofer Andrásokat, sőt a Žižkákat is, lelkesedik az ir és holland szabadságmozgalmakért, de nincs egy szava Hunyadi Jánosról, Bethlenről, Rákócziról, Kossuthról; tiszteli Brüninget és Luegert és elfelejti Széchenyit és Eötvöst. Nyugat minden-

kor önző testvére volt Keletnek. «Mi már ismerjük ezt a könnyed és rugalmas nyugati demokráciát.» Ez a demokrácia emelte fel jákobi hangját 1918-ban. De a kéz, mely valóságot teremtett a szavakból, Clémenceau keze volt.

Mi tehát úgy helyesbítőnk a cikk megállapításait, hogy a «bolsevizmus» speciálisan orosz lelki termék. Orosz s nem pedig keleteurópai. Keleteurópa minden más népének: lengyelnek, romának, magyarnak, bulgárnak époly *idegen* képlet, mint akár a franciának. Az orosz nép egészen különleges etnikumot képez. Faji, történelmi vagy vallásbeli rokonság mivel sem visz közelebb ehhez a zárt népiséghez. A bolsevizmus csak orosz földön születhetett. A marxista Lenin társadalmi forradalma elé az «orosz misztika» és az «orosz meszsiánizmus» tette simává az utat. A kollektív gondolatot, a deperszonalizáció eszméjét a mélységesen pravoszláv Dosztojevskij s hű követői hirdették prófétai erővel s ugyancsak ők kölcsönöztek erkölcsi alapot a későbbi forradalom imperializmusának, mikor a nyugati s «individualizmusában megrotthadt» kultúra helyébe az új orosz világtrend eljövételét jóslták. Ebben a tekintetben tehát nincsen különbség reakciós és radikális oroszok között: valamennyien egyéniség-gyűlölők s hittel hiszik Oroszország messiási elhivatottságát. Lenin segítőtársat lelt az orosz intellektuel gondolkozásában: a muszka Spenglernek a bolsevista forradalom lángjaiban a várvavárt új középkor hajnalhasadását látták. A bolsevista forradalom csak távolról tűnik nemzetietlennek: hiszen — mint jeleztük — a lelki megalapozás pionirmunkájával voltaképp mélygyökerű nemzeti erők érlelték győzelmes faji gondolattá. «Nincs semmiféle nemzetköziség, csak orosz nemzeti forradalom van», mondja Borisz Pilnják, a kommunizmus költője.

Természetesen ezzel korántsem akarjuk azt állítani, hogy a bolsevizmus egyszerű eredője ennek a kettős s merőben eszmei törekvésnek; a bolsevizmus ezenkívül még rengeteg pluszt tartalmaz. De ezt a pluszt, valamennyi építőelemét, így többek között a marxizmust is, teljesen a maga képére formálta, a maga módszeres egységébe olvasztotta: nemzetivé tette. S a «Nyugat», mint a polgári rend és az egyéniség hazája, ebből a nézőpontból tekintve, már közvetlenül az oroszlakta föld határain túl kezdődik. Nemcsak Németországban fojtották el a bolsevista kísérleteket, hanem nálunk is. S a magyarországi proletárdiktatúra bukását elsősorban a magyar földműves szívós és rendíthetetlen ellenállásának köszönhetjük. Figyelemreméltó jelenség ez, ha meggondoljuk, hogy ennek ellentétéként az orosz bolsevista forradalmat ép a parasztság általános felkelése fokozta hatalmas népi mozgalommá.

Mikor tehát a bolsevizmus fajlagosan orosz mivoltát bizonyítgatjuk, ez egyszerűen csak annyit jelent, hogy Lenin rendszere az oroszokon kívül egyetlen más európai népnek sem nyújthat elviselhető életkereteket. A kommunista lázadások kérdése azonban más lapra tartozik s nem szorítható ebbe a tételbe. Míg a szovjetállam él, él a bolsevista világforradalom gondolata is. Hiszen a bolsevizmus csak addig bolsevizmus, amíg forradalmi. Az orosz kommunista köztársaság számára egyszerűen életfeltétel a hasonlórendszerű nemzeti államok kiképzése s erre a célra Európa minden országában találhat szövetségeseket. S itt nem szabad elfelejtenünk, hogy a bolsevista taktika nem a tömeginerciára, hanem apró kalandorsapatok gyors és terrorisztikus műveleteire alapítja támadása sikerét: a kommunistalázadásokat mindig kisebbségi csoportok kezdeményezik. Állíthatja-e magáról teljes határozottsággal akár Anglia, akár Franciaország, hogy ilyen mindenre elszánt vörös «avantgarde»-ok toborozásához nem akad külvárosaikban elegendő emberanyag? Mi is valljuk, hogy a bol-

szexizmus leküzdésének egyik leghathatósabb lelki fegyvere a pozitív vallásosság, a krisztusi demokrácia. De ítéljük meg: mit ér egy akármilyen sokmillió nép pusztán lelki, eszmei antagonizmusa azzal a hallatlan kisebbségi terrortal szemben, mely huszonnégy óra alatt ájulttá rugdoshat egy országot, mely verbe fojt minden védekezést s amelynek irtalom, becsület és erkölcs — ostoba polgári előítélet!

Szerzőnk így foglalja össze a bolsevistaellenes küzdelem főbb irányelveit: «Ezért tehát munka, komoly munka minden ázsiaiság ellen, nem a diktatúra vagy a horogkereszt jegyében, hanem a megváltás, Krisztus síma keresztjének, a keresztény demokráciának jegyében. Nem az «erős kéz» hozza meg számunkra a bolsevizmus letörését, hanem a személy szabadságának napja...»

Helyes-e ez? Nem könnyelműség-e «Kriegsgefahr» esetén a diktatórikus intézkedéseket ostorozni; nem történelmi rövidlátás-e támadni és gyengíteni az ú. n. «erős» központi állameszmét, mikor a bomlás elemeinek minden «docus minoris resistentiae» behatolási kaput jelent?

Az orosz bolsevistaforradalom történetének ismerete merőben ellenkező következtetésekre jogosít.

Tetszetős és kínálózó tétel, de csak felületes szemlélő állíthatja, hogy a bolsevizmus a cári autokrácia, tehát a túlhajtott és idejétmúlt «etatizmus» szükségszerű reakciója. Nem ide tartozik s nem is kívánjuk felvetni a kérdést, mennyiben volt okos és helyes a lehanyagolt orosz államrendszer s ugyancsak meddő fáradozás lenne annak a sokszor hangoztatott feltevésnek a bizonyítgatása, vajjon korszerű reformok meggátolhatták volna-e az októberi forradalom kitörését. Az «evolúciós» államformák végeredményben történelmi folyamatok termékei s nem racionálisan elgondolt utópiák megvalósulásai. Tudjuk, a cári uralom is nevelt forradalmárokat. Ezek a forradalmárok azonban polgári keretekben képzeltek el az ország megújulását: demokráciát követeltek. S a monarchiát voltaképp ezek a baloldali polgári pártok pusztították el 1917 márciusában; a történelmi «pillanat» megválasztása azonban egészen egyoldalúan, uralmi törekvések szűk pártszempontjából, azokra a veszedelmes időkre esett, mikor egy szerencsétlen háború következtében a központi kormányzat helyzete minden irányban megrendült. Győzelmük nem volt nehéz. Sikerült szétrombolniok az erős kéz uralmát s valamennyien hitték: sikerült megeremteniök az új orosz demokráciát is.

A fiatal orosz köztársaság s az orosz polgári világrend gyors bukása egyetlen okra vezethető vissza s ez: a forradalmi vezetők teljes politikai iskolázatlansága. Az ideiglenes kormány tagjai — enyhén szólva — politikai műkedvelők voltak. Feltételezték, hogy a háborút, melyet Churchill szerint már a cári kormányzat elveszített, megbomlott hadseregükkel győzelemre vezethetik; s ezzel egyidőben tető alá hozhatják a belső átalakulás roppant építőmunkáját is.

Ma már tudjuk, a történelmi Oroszországot csak két alapos intézkedéssel lehetett volna megmenteni. Először: azonnali béke a központi hatalmakkal s a züllött és javarészen forradalmi hangulatú hadsereg gyors leszerelése. Másodszor: helyreállítani a fegyelmet s egyesíteni a nemzeti erőket az államellenes törekvésekkel szemben. A különbéke kiverhette volna Lenin kezéből a demagógia félelmetes fegyverét, a másik csirájába foljthatta volna a bolsevista mozgalmakat. Ám a demokratikus kormányzat félt ezektől a döntő politikai lépésektől. A nemzeti szervezkedésben jobboldali többségtől tartott, a szovjetellenes harc pedig antidemokratikus intézkedéseket követelt s Ke-

renszkijék nem annyira Oroszorszáéért, mint inkább a márciusi forradalom vívmányaiért aggódtak . . .

S itt egy kis lendülettel visszakanyarodhatunk Noske német népbiztos elvtárshoz. Igen, Noske mert. Noske mert «erőskezű» és mert diktátor lenni. Nem sokat törődött demokráciával és személyes szabadsággal, hanem lövetett. Csakhogy . . . miféle demokrácia az ilyen?

Szakáts László.

Tíz verseskötényv.

Szász Menyhért : Húsból és vérből. Budapest, 1933. 72 l. — **Képes Géza : Márványba véslek.** Budapest, 1933. 48 l. — **Vihar Béla : Ut önmagadtól.** 40 l. — **Forgács Antal : Fanyar idő.** Budapest, 1933. 32 l. — **Perneki Mihály : Ágyrajárók.** Budapest, 1933. 32 l. — **Számadó Ernő : Új sütet kenyér.** Budapest, 1932. 48 l. — **Holló Ernő : Mindent meglátni benned, lélek.** Budapest, 1933. 64 l. — **Jankovich Ferenc : Kenyérsegeés.** *Bartha Miklós Társaság* kiadása, Párizs, 1932. 32 l. — **Fási-Kiss Zsigmond : Igy jöttem.** Mezőcsát, 1933. 96 l. — **Harsányi Ilona : Hangtalan éj.** Újpest, 1933. 48 l.

Szász Menyhért a Hét munkatársai közül való. Már akkor ritkán írt, azóta sem jelent meg tőle két-három kötetnél több s voltak évek, mikor egészen magába temetkezett. Mostani verseskötényve (régí és új termés) híven kifejezi ezt az önkéntes számkivetést. Legjobb versein is meglátszik, mily lassan értek, mennyi viaskodásba kerültek. E lassú érés ellenére sem mindig alkalmas pillanatban jutottak formába. Vulkanikus folyamat ez, magán viseli a kirobbanás impozáns voltát, de hatalmas tűzcsovái mellett bő salakot is hajt. A hév, indulat roppant erővel jelentkezik, a vers anyaga kész, csak a művész keze hiányzik még sokszor, hogy rendet teremtsen s egyetlen tollvonással a szándékolt magasságba emelje a verset. Szász nagyobb az elgondolásban, mondanivalójának sejtetésében, mint formába öntésében. A költő kisebb

benne a moralistánál, az epés, gyilkos humorú szatirikusnál, a nagyigényű és kiábrándult hazafinál, világpolgárnál. Ami költészet benne: többnyire részletekben izzik, ezekben merül ki az ereje, a vers többi anyaga már szintelenebb, egyenetlen, csattanó nélküli vagy egészen befejezetlen: mégis egy-egy szerencsésebb ihlettel megírt rész átvilágít e szürke sorokra s a félbemaradt vagy kisiklott szavakat némiképp kiegészíti a mögöttük rejtőzködő, burkait csak félig lehántani képes gondolat. Érezzük, hogy egy nagy becsvágyú, nagyon jó és szigorú életnézetű ember beszél hozzánk, elégedetlen és mégis boldog ember, aki sajnálja és szereti a világot: soha le nem higgadó sziszifuszi költő. Van pár monumentális verse (*Útitársam, Lovak panaszkodnak*) s leggyengébb darabjaiban is néhány megkapó, erővel teljes kép. A kötet hiányai ellenére érdekes jelenség: egyéniség van benne.

Képes Géza megfelelt annak a várakozásnak, melyet a Protestáns Szemleében, Napkeletben közölt versei kellettek. Új költő, eredeti tehetség s ha művészi eszközei, témaköre nem vadonatújak is, értéke nyilvánvaló s a legszebb reményekre jogosult. Személytelen lírikus, magáról alig beszél; nem tudjuk, szomorú-e, vig-e, csak azt látjuk, hogy komoly, nagybecsvágyú, finom ízlésű, pompás, halású, élesszemű művész. Látni, halani — ez *Képes Géza* eleme. Felfigyel a természet legkisebb rezdülésére, a színeknek gazdag skáláját veti palettájára. Szavai roppant elevenek, két-három szó már egy kis

cselekményt jelent s lejtésük finom, kecses muzsika. Képes ritkán hagyja meg a látottat eredeti alakjában. A nagyot miniatűrre tömöríti, az apróságot végtelen dimenziókban teríti szét. Minden él, lélekzik, lüktet, ami szeme elé kerül s artistikus, bizarr körvonalakat kap. Verseinek nagy része metafora, hasonlat, az ellentét meglepő végleteiben; sok természet, kevés természetességgel, szakadatlan vízió, fokozott árny és fény játéka. Kiírhatnánk kötetéből egy sereg eredeti képet és sokszor az egész verset kellene idéznünk. Több ez a japán zsuzsu-költészet primitívségénél s nem méltatlan európai testvéreihez. Könyve számottevő ígéret: ha vannak is túlzásai s ha eddig inkább az apróbb vers forma-és zenei hatásában legerősebb is, azt hisszük, Képes Géza nagyobb lélekzet-vételre született.

Vihar Béla kötetében tanácstalannul lapozgatunk. Versei előtt ajánlást olvasunk: «ünnepélyes megilletődéssel anyámnak, a hegynek, víznek, erdőnek... az eljövendő nagy Paraszt-magyarország elébe és vérem géniuszának... a széles országoknak, az összefogó kezeknek, az ajkának, melyek némák... azoknak, akik ülnek, várnak és szomjúhoznak». E lendületes beharangozás után mást vártunk volna, mint amit a kötet nyújt. Az «albérlet szerzetese» lázálmaait (szülőföld, harctér, idegen országok) ritkán tudjuk megérteni. Néha egészen világos, szép sorai vannak, de túlnyomóan az effélékben van részünk: Tenyerebben virágot tartok, az állatok tekintetéből téptem ki; — Vagy rántok egyet vállam bánatán, olyat, mint a káromkodás; — Talpam alatt országok filmszalagja szalad szabadon...

Igy valamikor is Harun al Rasid udvarában láttalak utoljára, a kalifa csipketermében lejtetted lépésed tiktakját életem óráján

mikor is betellett idő, szakálla rőt bolyhaival megjelent az ivri herceg Kanaánból, a fűszerek hazájából és szolgálival együtt hétszer érintette a földet...

Jóízűen mosolygott, mint egy arab betű,

Izlam oldalbordája, Harun al Rasid és tarka habtollal cirógatta testét sok kávézagú szerecsen turbánban — ó bagdadi cipő! Bagdad kalifája! Uram! —

Bókjaim rokokó tortáját de odavágám a táncoló szökökúthoz...

(*Török lány, magyar bimbó.*)

Forgács Antal már első sorával meghökkent:

Hallathatom-e dicsőséges szavamat e furcsa zsvajban, hol minden szögletben bandita áztatja sósvízben kötelét, s köpenye fonnyadt ráncai közt simul a kés, mellyel száraz torkomon hegedül majd?...

Bíráói felől már előre a lehető legrosszabb véleménnyel van:

Hogyha megérted fénylő szavamat és belerúgysz, tudom majd, hogy igazam van...

Tizennyolc verse: elégedetlenség. Nagy készülődés társadalomjavításra, alkotásokra, de csak a nekigyürkölő-éses elég eleven variációit kapjuk. Lehet, hogy Forgács Antal tehetséges ember, egyelőre kevés poggyással indult el s amellet előkelően palástoltatja versei csekély számát: tíz üres lap van füzetében, pedig harminckét tág lapon — egy kis szerénységgel a külsőben — akár ötven szép költemény is közölhetett volna.

Perneki Mihály az «ágyrajárók» nyomorát, a társadalom könyörtelen elzárkózását szikrázó haraggal, bőbeszédűen hánytorgatja. Nem költészet ez, hanem rímtelen versekbe tördelt vezércikkek, statisztikai kimutatók. Minden együttérzésünk mellett

a verselőnek is jut részvétünköbölböven, amiért nemcsak emberbaráti lelkületéért vár elismerést, hanem nyilván költői babérra is számít. De túloz is kegyetlenül, mikor minden fényt kizár hősei világából. *Házassági évforduló* c. versében például egy kétszobás udvari lakásba vezet; ünnepi ruha van a házastársakon, tósztot is mondanak, a férj ajándékot vett feleségének. Végre az asszony is kirukkol a meglepetéssel; öt éven át kuporgatta rá a pénzt, olyan «közszükséglet» cikkeire, melyet egy pengőért bármely kétszobás otthon biztosíthat magának, sajnárú időben is.

Számadó Ernő parasztköltőnek nevezi magát. Perneki Mihály vigasztalan versei után kétszeresen megvigasztal ez az istenbízó, ember-szerető falu-szülőtte. Szörnyű nyomorban élte le gyermek- és ifjúkorát, most is keserű a sorsa, mégis egészséges világa van, gyermeki naívsága, bizalma. A népdal és a Biblia voltak tanítómesterei, a hangjukon beszél, feltűnően egyéni erővel, ha még dadogva is. Írásai olvasásakor nem szabad felejtenünk azt a tenger utat, melyet nagyobb célok felé csörtető lába az istenhátamögötti falutól a kultúra kőházáig megtett. Van néhány izes verse, de igazi hatást egész kötete vált ki; minden sorát érdemes elolvasni, még költeményes prózáját is. Számadó tovább jut a népdal egyszerű hangjánál, szeme már megnyílt a nagyváros lelkiségének is, melyet paraszti környezetéből kiszakadva, ámuló szemmel figyel. Fejlődést, kiteljesedést várunk tőle.

Holló Ernő könnyen hangolódik, igazibb ihlet nélkül. Szavai ritkán bontakoznak ki. prózai értelmükből, a simán folyó jámbur sodrában tisztes strófákká gyarapodnak, kevés bennük a lírai lobogás, eredetibb kép. A versfaragás jobbfejta példányai ezek a versek. Holló Ernő néhány

erdélyi hangulatképe is csak a felszínen marad. Intelligens, jóhiszemű ember, aki talán más műfajban fog magára lenni.

Jankovich Ferenc egészen fiatal költő még, régi és új irányok közt tapogatózva keresi önmagát. Kötetében legszebb az ifjúi jókedv, a szerény önbizalom, nagy szavak nélkül is rokonszenvet ébresztő. Van ritmus-érzéke, festői készsége, vannak szép sorai s talán tehetsége is van, hogy idővel több figyelmet keltsen.

*Fási-Kiss Zsigmond*ban is van költői hajlam, egyelőre a költői tehetség feltűnőbb nyoma nélkül. Ugyancsak benne tapos az elkoptatott frázisok avarjában. (Élet járma; — Meghalt a zaj, csend az úr messze távol; — Felfalták kedvem a barna gondok; — Leszek én szívetek királya; — Voltam én is szép Álomország koronázott kényes királya; — Remények királya; — Vágyaim szekeren stb.) Irredenta versei is csak hangosak. Néha meg tud szabadulni a banálításoktól; bár csak ezen az úton próbálna fejlődni, ha alkalmasabb teret nem találna magának.

Harsányi Ilona jóindulatú kezdő. (Álomország, Álomherceg, bíborhajnal, bíborszerelem, mámoros menyasszonyi-fehérség, égipalota; Itt Álomherceg az úr stb.) Gyöngéd, érzelmes jólélek. (Nem éltünk hiába, ha csak egy fájó sebet ifjan, fehéren bekötöttünk.) Takács György az előszóban méltán említi, hogy «gyönyörű világa, felemelő optimizmusa» van. Ez azonban még nem elég a jó vershez. Pedig Takács máris rendkívüli szerepet juttat Harsányi Ilonának: «művész a szó legtisztább értelmében»; «költő, aki mindig megbűvöli a lelket»; szava «kinyilatkoztatás». Kár így elkényeztetni az embereket, akik verseskönyvek nélkül is szépen teljesíthetnék nemes hivatásukat.

Vajthó László.

Zsidó nacionalizmus regényekben.

Mostanában — véletlenül vagy szándékosan? — egymás után jelennek meg zsidó írótól zsidó témájú regények fordításban, de eredetiben is. *Schalom Asch* trilógiája (Pétervár, Varsó, Moszkva), *Joseph Roth* «Hiob»-ja a mai zsidóság problémáit tárgyalják, *Joseph Delmont* «Örök rabságban» című regénye az orosz elnyomásban és a Talmud sötét béklyóiban sínylődő zsidóságot festi, *Pap Károly* «Megszabadítottál a haláltól» című novellagyűjteménye pedig bibliai témákat költ át.

A négy közül Schalom Asch a legtehetségesebb. A formát feláldozza mondanivalója kedvéért, mégis állandóan küzd a kifejezési lehetőségekkel. A gondolat nem a formával együtt születik meg és nem is akar találkozni vele. Legfőbb célja az önkifejezés. Lompos, nehézkes mondatokban kíméletlenül őszinte. Nem akar túlozni sem a tényekben, sem érzéseiben: ahol állításai nem fedik az objektív igazságot, szubjektív igazságértéke mindig megvan mondanivalójának: hiszi, amit leír és hosszas meggondolás után hitte csak el. *Joseph Roth* közepes tehetség, naturalizmusba oltott misztikus páthosszal. *Joseph Delmont* a zsidó Eugène Sue több szenvedéssel és kevesebb emberismerettel. *Pap Károly* a legkevésbé zsidós a három közül. A realizmus hűvös nyugalmát és a Parnasse csiszolt mondatait valami balladai lendületbe és akart homályba ágyazza. Néha különös szenvedéllyel és mithoszi hévvel találkozunk novelláiban: szinte örültséggé, monomániává fejlődnek a hősök alapérzései vagy gondolatai. A másik három író maga is belesik ebbe a zsidós örültségbe, a szenvedélyek vagy a meggyőződés valamilyen egyoldalúságába. *Roth* egészen átadja magát neki, *Schalom Asch* a józan ész síkjára akarja vetíteni, de mivel ez lehetetlen, darabos lesz. *Delmont* még nem jutott el

addig, hogy ki tudná fejezni magát, *Pap Károly* maga maga mentes tőle, csak leírja.

Ez az örültség legtöbbször valamilyen hit vagy meggyőződés túlzott alakja: Aschnál a forradalmi eszmék, Rothnál a szenvedések keresése, *Delmont*nál a modern eszmék utáni kívánczóság, *Papnál* a Messiás-hit a magja. Ez az örültség erősen hasonlít a keletiek «szent örületére»: valami megszállottságra emlékeztet, ami nekünk, akik az európai civilizáció logikán felépülő világában élünk, mélységesen idegen, esetleg — ha érzelmi reakciók is kísérik ezt a felismerést — ellenszenves.

Ezek az írók tisztán művészi szempontból nem túl fontosak, még a kereső, de kialakulatlan *Schalom Asch* se, meg a realista-Parnasse epigon *Pap Károly* se, de mindnyájan figyelmet érdemelnek tárgyuk miatt, amely a régebbi kísérletek ellenére is újszerű. Érdekes kérdés, hogy milyennek látják magukat a zsidók. Elsősorban kíméletlen őszinteségük lep meg. A legtöbb nép nacionalizmusa abban áll, hogy jó tulajdonságaikat emlegetik, keresnek valamit, amire büszkék lehetnek, sőt a nacionalizmus túlzott eseteiben még hibáikat is erényeknek látják. A zsidóság talán az egyetlen nép, amely nem bámulatot, hanem szánalmat vár barátaitól. Ez az oka annak, hogy egy nép írói sem mutogatják ilyen mértékben hibáikat. A ghetto minden piszka-szennye, bűze terjeng e könyvek lapjain. Aki adatokat akar gyűjteni a zsidó nép rossz tulajdonságaihoz, jobb példatárat nem talál, mint ezeket a regényeket. *Delmont*nál egy falánk rabbi szerepel, akinek állandóan zsír- és ételmaradék díszíti szakállát, *Schalom Asch* regényhőse forradalmat kelt *Lodzban* azzal, hogy kitakarít egy imaszobát. A szerelem mind ízléssel írják le, mégis ez a szerelem olyan és akkora szerepet játszik, amilyent «az érzéki zsidóktól»

elvárhatunk. Ha valaki a nép degeneráltságára keres bizonyítékokat, azt is talál bőven. Nyomorékok, hülyék, örültek bőven szerepelnek mindig és mindenütt. Ha valaki a zsidók «destruktív» voltát akarja kipécézni, azt is megteheti bátran. Idézeteket is, eseményleírásokat is, jellemrajzokat is talál bőven, amelyeket felhasználhat erre a célra.

Ezek a tulajdonságok azonban csak a felületen maradnak, a zsidóság lelke mélyét nem fejezik ki. Legjellemzőbb vonásuk talán az, hogy minden iróból és a legtöbb regényalakból hiányzik a nyugateurópai ember logikai egyensúlya, biztonságérzete. Legtalálósban Schalom Asch egyik magyarra még nem fordított regényének, a *Die Gjangene Gottes*-nek hősnője fejezi ezt ki, aki egy amerikai fiatalemberbe szeret bele és megérzi a különbséget kettőjük lelki struktúrája között. A zsidók érzik is ezt a hiányt, szeretnék pótolni, nyugtalanságukat elolítani. Schalom Asch trilógiájának főhősét ez a nyugtalanság üzi, Roth furcsa páthosságát ez fűti, Delmont lázadását és elégedetlenségét ez sarkalja és Pap Károly realizmusát ez lendíti át a miszticizmusba. Ennek a nyugtalanságnak, vagy inkább a biztonság, a megállapodottság elkeseredett hajszolásának következménye hajlamuk a forradalmi eszmék iránt (mind egyiktől azt várják, hogy meghozza a nyugalmat), a külsőségek elhanyagolása (a piszok, formátlanság írásban, tettben és szóban), a lélek fékező erőinek elhanyagolása (nyílt érzékiség, a monománia és megint a formátlanság), az alsóbbrendűség érzése az egész népben (mártir-öntudat).

Érdekes, hogy a modern zsidó írók akaratlanul is a középkori Ahasverus alakját támasztották fel. Jelleme meggazdagodott: több szint raktak rá, több részletet világítottak meg rajta, de lényege ugyanaz maradt: a barátságatlan, saját magával tépelődő, sehol

nyugodni nem tudó, mindenütt idegen, sőt néha ellenséges örök vándor. Azt szokták mondani, hogy a zsidókat nyugtalanságuk arra a szerepre készíteti, hogy — mint a kovász a kenyérben — erjesztők legyenek a népek életében. Nem tudom fanatikus és elfogult gyűlölködőnek számít-e az, akinek az a véleménye, hogy a sok kovász elrontja, sőt tönkreteszi a kenyeret.

Fábián István.

Sigrid Undset : Pogány szerelem. — Kristin Lavransdatter : Koszorú. Hajdu Henrik fordítása (Athenaeum kiadása).

Bizonyos, hogy esztétikailag van valami vitatható abban a módszerben, amely egyes, fordítás-nyújtotta kötetek készülő arányai nyomán kísérli meg felmérni egy már egészen kialakult, idegen író értékét. Hiszen a történeti út tanulságai, adatai akkor igaztatóak, amikor már egy egyéniség oromzatán vagyunk, róla visszatekinthetünk, a részletek is ekkor kapnak belülről megvilágított, teljes értelmet. Sigrid Undset is mindenesetre másképpen hat, amikor minden munkájából egyszerre lép elénk, művészetének és világnézetének szintézisével. Viszont így, amikor csak egy-egy kötet mérlegén kapjuk tehetsége bontakozó útban érő ízet és erejét, inkább a mindig mélyülő sejtelem igazolásával tudjuk szemlélni azokat a friss jelentésű és fényű sugarakat, amelyeknek összegezése fogja majd jelenteni Sigrid Undset irodalmának új napját, mindjárt hozzátéhetjük azt is: ünnepnapját.

Szokatlanul nyílt és merész az a gesztus, amellyel Sigrid Undset ránk nyitotta a maga világát. Valljuk meg, egy kissé meg is riadtunk tőle. De valahogy igen jól esett az irodalom ablakainak ez a bátor felszaggatása. A nagy távlatok elnyomorodtak körülöttünk. Az irodalmi látáskör megszűkült s vele eltűnt az egész ember, csak vívódó intellektualizmusa látszott, ez is már úgy, ahogy a sablón szabályos

irodalmi idomaiba aszalt bele mindent. A mesét, a történetet felszívta a probléma-állítás egyoldalúsága, az alakítás nagyon fiktívvé vált, a valóság ereje eltűnt belőle, avagy eltorzult. Valóság! — ezzel köszöntött be Sigrid Undset. Valóság! — örültünk neki, valóság, amelyben nincs anachronizmus, lélektani hamisítás, s amely valami többért van, mint csak maga. Valóság, amelyben együtt van minden: naivság, primitívség, ösztönöség, indulat, erő, de ugyanakkor őszinteség, önkéntelenség, nyíltság is, azaz minden, ami feltétel, ami az egyéniség hősi gyönyörűségében alakul ki, ha majd megérinti a lélek fuvallata. Szinte félelmetes az a barbár harmónia, amelybe Sigrid Undset alakjait belülről a bosszú démoni féktelensége, a fegyelméletlenség erotikus kiélése, kívülről pedig a hegyek, tájak hideg árnyékvetése, babonái, ijedt pogányfényű éjszakái, fáknak ősi csendeken visszhangzó zúgásai öltöztetik. Mindegyikük együtt él a természettel. A hegyek meredek, szédítő magányai, a tenger meg-megvillanó messzesége, a hosszú, néma évszakok hozzájuk tartoznak, hátterük, temperamentumuk ezekre árnyékolja fel emberségük sötétté hullámzó körvonalait, ébredő lelkiismeretük riadt nyugtalanságait. S ebben a nagy, ijesztő formátlanságban, a történelem XI. századában, amikor a legnagyobb érték a külső cselekvés, tűnik fel a kereszténység, a nagy igény: a belső cselekvés, az egyéniség, a lélek felé. Igazában ez a kereszténység alig látszik, inkább csak dereng. Sigrid Undset művészetének monumentális ereje éppen abban ragyog, ahogyan ezt az ösztönös, nyers sötétséget a lélek ébredő hajnalába átvilágítja, az indulatok látványát lehántja s az erkölcsi öntudat vérző, gyötrődő szárait kifejti. Aligha lehet valaha is elfelejteni, ahogy ez az átváltás megtörténik, ahogy a robbanó feszültségű, kiáltó mondatok megcsuklanak s egy-egy sóhaj halk

remegésével ezt az elváltozást jelzik. Minden munkát a szerző nem végez el. Alakjaiban még sok chaos, feloldatlan sűrűség, kúsza ziláltság marad, de már látszik az új út, amelyen a lélek teljessége, új világa meg fog jönni. Az erős természet hangsúlyában azonban benne cseng a jövődő erős, keresztény egyéniség hitének himnusza. Az alap megvan, a többi a világnézet teljességének a munkája.

Az olvasás és elmélyedés élvezetét sokszor idegenül zavarja a fordítás érezhető fogyatékosága.

Brisits Frigyes.

Két Sinclair Lewis-regény magyar nyelven.

I.

Egy modern asszony szíve. Ann Vickers. Fordította: Bálint György. Az Athenaeum kiadása.

A regény régóta hadakozó területe az írónak. Swifttől kezdve, Dickens, Zolán keresztül szinte légióját lehetne felsorolni azoknak az írónak, akik műveikben állandóan ostorozták a társadalmat és folytatták heves harcukat az emberi igazságtalanság és korlátoltság ellen. Különösen az angoloknál volt jelentős ez az irányzat. Egy-egy mai angol író: Lawrence, Huxley, Woolf még máig is szinte kötelességének tartja, hogy kövesse ezt a tradíciót és epés megjegyzéseket tegyen kora erkölcsi és társadalmi berendezésére.

Nem lehet hát semmi csodálni való azon, ha az amerikai Lewis legújabb regényében szintén beáll ebbe a harcias csoportba, pergeti a maga dobját s egy aránylag ártatlan mese keretében, makacs és kíméletlen harcot indít az amerikai bürokratizmus és yankeetársadalom ellen.

Ez idáig rendben is volna. Az olvasó megszokta már, hogy a mai ú. n. modern regényekben napi eseményekről hall híreket, nincs tehát meglepődve

az ellenzékieskedő, harcias stílus miatt. Egyet azonban nem ért. Ha Lewis szándéka mindenáron az volt, hogy gúnyos megjegyzése vitrioljával pusztítsa ki az amerikai börtönrendszert s ha már az ő érdeklődési köre kizárólag erre a kérdésre szorítkozott, minek kellett ebbe belevonni ezt a szegény Ann Vickerset? És ha már bevonta regényébe, miért akar a végén olyan típust rajzolni belőle, aki a mai Amerika asszonyának eszményképe kelene legyen? Hiszen az az Ann Vickers, akit Lewis ábrázol, nemcsak hogy nem amerikai, de féltő, hogy soha sem is válik azzá. Ann ugyanolyan valószínűtlen egyéniség, mint amilyen fantasztikus az az út, amit befut.

A regény a mai nő eposzának indul. A hősnő sorsából azonban nagyon kizárják az író akarata. Úgy, hogy az olvasó mindjárt az első sorok elején bizalmatlanul és részvét nélkül nézi ennek a különös, lombikból kiemelt nőnek a küzdelmét az amerikai élettel. Ezen kívül a vázolt arckép is erőtlen, jobbára csak a körvonal és a keret van adva, minden más elmosódott. A regényben két Ann Vickers él. Az egyik, akit az író megírt s a másik, akit megálmodott. E kettő azonban nem fedt egymást. A megírt Ann Vickersben jóformán semmi sincs abból a csodálatos emberpéldányból, akit az író megálmodott. Az egyik mindvégig romantikus, a másik viszont tisztára racionalista, aki még szerelmi életét is erre a síkra szeretné transzponálni. Ez a két lelki táj, az amerikai optimizmus és az európai érzélgősség világa, állandóan összeütközik egymással; megbontja a jellem egységét és kínos harcot folytat az író tervei ellen. Úgyannyira, hogy hol az egyik kerül fölénybe, hol a másik. Ahol az élő, helyesebben megírt Ann Vickers győz s éli európai érzélgősségét, — ott elveszti a fejét az író (hiszen mást akart). Ahol meg Lewis beszél, — ott a szegény Ann nem ismer magára.

Ann alakja mindvégig fiktív marad. Ez a kétsíkon való játék a mű s az ő életébe kerül. S az olvasó is meglepődve áll a könyvnél. A cselekmény friss lendületéből s a csodálatos elevenségéggel és hűséggel megírt amerikai miliórajzok után, legalább is egy jó közepes megoldást várt. Aki olyan tökéletes amerikai típust festett meg a *Main Street*-ben vagy a *Babitt*-ban, attól igazán tiszteletreméltóbb megoldást várhatott, még ha az a regény kísérleti regény is, mint ez. Az olvasó elsősorban a hősnő iránt érdeklődik s nem az író társadalompolitikai fellépése iránt. Így Ann-ban sem a gyakorlati feminista nőt szerette volna látni, sem sikerült börtönreformját vagy tiszteletbeli doktorátusát, egyszóval a mindennapi életben elért sikereit, hanem azokat a lelki átváltozásokat, különbségeket, amelyek más amerikai vagy európai nőktől élesen megkülönböztették.

Erről azonban az író, úglátszik, megfeledkezett. Sőt, ő, aki nem szenvedheti az érzélgősséget, éppen ott hagyja el Ann-t, amikor az a Barney becsvágyó karjába kerül. És önmaga adja meg az alkalmat a rosszmájú antifeminista olvasónak egy megjegyzésére: hogy lám-lám, ezért a kis családi boldogságért omlottak össze a hegyek és viaskodott annyit a társadalommal ez az asszony. Hiszen akkor ez a bolondos waubanakeei lány sokkal jobban tette volna, ha első szerelmét, Resnik kapitányt igyekszik magához láncolni és nem teszi meg Mr. Barney-ig, ezért a már kissé kihűlt vulkánért, azt a sok fölösleges és fárasztó utat. Mert bizony az olvasó szerint még mindig jobb elvek nélkül élni fiatalon, mint kissé zavaros eszményekben és ideálokban gazdagon a halál árnyékában.

Lewis ezzel a regényével válaszütra ért. Mentésíteni akarja végkép magát az európai romantikától és mint fölfele vágyó hőse, Ann tette, kizárólag

amerikai magasságok felé igyekszik. Hogy azonban ez a lelki áthasonulás (Stekel szerint ugyanis Sinclair európai talajba oltott amerikai lélek) milyen előnyökkel fog járni, az ma még ismeretlen. Az olvasó mindenesetre szeretné hinni, hogy több eredménnyel jár majd, mint Ann Vickers útja a feminizmus, függetlenség és önállóság felé.

Zaka Sándor.

II.

Benzinkút. Fordította: I. Réтай Margit. Pantheon-kiadás.

Sinclair Lewis *Free air* (Szabad levegő) című regénye, amit magyarrá a német fordítás és a hasonló film képvéért *Benzinkút* címmel ültettek át, Lewis leggyengébb regénye, egészen Hollywood-szerű, ostoba és obligát könyv. A filmen a jómódú nyárpolgárisasszony elkényeztetett, de kalandos szerepében egészen jól festhet valamilyen sztár, egészen jó szerep lehet Milt Daggett, a férfihős, valamilyen szerelmes színész számára, nem is szólva a leány apjáról, e pipogya és félkegyelmű kispolgárról, akit szörnyen bosszant leányának rangon aluli kalandja, de végül is beleegyezik a házasságfélébe, nehogy «útjába álljon a fiatalok boldogságának» és természetesen, a happy end-nek. Filmen még elfogadható — regényben nem: vagy ha igen, talán valamilyen sárgarózsaszín-kék tíz-húsz-harmincfilléres vállalkozás hozhatta volna ki. Nagyon jól illett volna az utca málnaszörp- és limonádéárusok bódéinak kirakatába. Túlzás volt ezt a könyvet egy jónevű kiadónak lenyomatni és azt a hitet kelteni, hogy mert a szerző azonos, a *Free air*-nek köze van a *Babbitt*-hez és az *Elmer Gantry*-hez.

A téma az örökös Lewis-i, illetve, jobban mondva, a Jack Londoni téma: a *Vadon szaváé*, a *Lázadóké*, a *Tengeri farkasé*, vagyis a *Babbitté* és az *Arrow-smithé*. Az ember felismeri a civilizáció ürességét és visszavágyódik a természetes egyszerűségbe. Jack London embereit csakugyan vissza is viszi. Lewis megelégszik azzal, hogy a visszavágyódás lélektanát megírja. A *Babbitt*-ben ez tökéletesen sikerült. A *Szabad levegő* hősnője tulajdonképpen egy női Babbitt. Felismeri azt, hogy környezetében, a kisvilág, sekélyes, poros, szín és jellegtelen kispolgári középjómódban nem lehet boldog. Autókiránduláson, a Middle Westen, Lewis irodalmi hazájában, megismerkedik egy egyszerű, jóeszű, naiv, de mindennekfölött «természetes» fiúval. Egy benzinkútnál ismerkedik meg vele. Nem messze az állomástól karót tűztek le és egy feliratot tettek rá, azt, hogy: «szabad levegő». A szimbólum teljes — a karzat meghatottan tapsol, ez valóban «tisztá», «mély» irodalom, hiszen — íme! A kaland elkezdődik és végül minden rendbe jön: a leány visszatér a természethez.

A regény részleteiben néha-néha — s ez a regény egyetlen mentsége — Lewis mégis csak Lewis, az ügyes szatirikus, elmés, jókedvű, nem mély, de szórakoztató gúnyolódó. Nagyszerű érzéke van ahhoz, hogy érzékeltesse a Middle West bornirtságát, kispolgár korlátoltságát és ürességét. Jó mondatok, jó sorok — az egész regényben hús, vagy huszonöt — némiképpen kárpótolnak. Néha még meglebben a a lapok között az a másutt érzett Lewis-i üdeség is, egészen ritkán és gyengén, valami: szabad levegő.

Hamvas Béla.